

**Ingliz va o‘zbek tillarida idiomatik ifodalarni tarjima qilish va
perifrazalashning usullari**

Temirova Bibixonim Inatullo qizi
Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti magistratura talabasi
Ilmiy rahbar: Iroda Juraeva

Annotatsiya: Ushbu tezis ingliz va o‘zbek tillaridagi idiomatik ifodalarni tarjima qilishda perifrazaning rolini va usullarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Idiomlar badiiy matnda o‘ziga xos ma’no, stilistik ohang va madaniy kontekstni ifodalaydi, shuning uchun ularni tarjima qilishda nafaqat leksik, balki pragmatik va stilistik jihatlar ham muhim hisoblanadi. Tadqiqot doirasida ingliz tilidagi tanlangan idiomatik birikmalar va ularning o‘zbek tilidagi tarjimalari tahlil qilinadi, perifrazaning turli strategiyalari – sinonimik almashtirish, eksplisitizatsiya, adaptatsiya va kompensatsiya – o‘rganiladi. Tezis natijalari tarjima jarayonida idiomatik ifodalarni to‘g‘ri va tabiiy shaklda uzatishning metodologik asoslarini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: Idiom, badiiy tarjima, ingliz tili, o‘zbek tili, perifraza, tarjima strategiyalari, kontekstual moslashuv, eksplisitizatsiya, adaptatsiya.

Аннотация: Данная диссертация посвящена изучению роли и методов перифразиса при переводе идиоматических выражений на английский и узбекский языки. Идиомы выражают специфическое значение, стилистический тон и культурный контекст в литературном тексте, поэтому при их переводе важны не только лексические, но и прагматические и стилистические аспекты. В рамках исследования анализируются отдельные идиоматические сочетания на английском языке и их переводы на узбекский, изучаются различные стратегии перифразиса – синонимическая замена, экспликация, адаптация и компенсация. Результаты диссертации раскрывают методологические основы правильной и естественной передачи идиоматических выражений в процессе перевода.

Ключевые слова: Идиома, литературный перевод, английский язык, узбекский язык, перифразис, стратегии перевода, контекстная адаптация, экспликация, адаптация.

Abstract: This thesis is devoted to the study of the role and methods of periphrasis in the translation of idiomatic expressions in English and Uzbek. Idioms express a specific meaning, stylistic tone and cultural context in a literary text, therefore, not only lexical, but also pragmatic and stylistic aspects are important in their translation. Within the framework of the study, selected idiomatic combinations in English and their translations in Uzbek are analyzed, various strategies of periphrasis - synonymous substitution, explicitization, adaptation and compensation - are studied. The results of the thesis reveal the methodological foundations of the correct and natural transmission of idiomatic expressions in the translation process.

Keywords: Idiom, literary translation, English, Uzbek, periphrasis, translation strategies, contextual adaptation, explicitization, adaptation.

Kirish: Idiomatik ifodalar badiiy matnlarda tilning eng murakkab va boy qatlamini tashkil qiladi. Ular o‘ziga xos ma’no, stilistik ohang va madaniy kontekstga ega bo‘lib, matnga rang-baranglik va ta’sirchanlik beradi. Ingliz va o‘zbek tillarida idiomlarning semantik va pragmatik xususiyatlari turlicha bo‘lishi, ularni tarjima qilish jarayonida muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi.

Tarjima jarayonida idiomatik ifodalarni to‘g‘ri uzatish nafaqat leksik va sintaktik moslikni talab qiladi, balki ularning madaniy va kontekstual ma’nolarini ham saqlashni talab qiladi. Shu sababli, tarjimonlar ko‘pincha perifrazalash usullariga murojaat qiladilar – bu esa idiomlarning asl mazmunini saqlagan holda ularni o‘zbek tilida tabiiy va tushunarli shaklda ifodalash imkonini beradi.

Ushbu tadqiqot ingliz va o‘zbek badiiy matnlaridagi idiomatik ifodalarni tarjima qilishda perifrazaning o‘rni va usullarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, turli strategiyalar – sinonimik almashtirish, explicitizatsiya, adaptatsiya va kompensatsiya – orqali idiomlarni qanday samarali uzatish mumkinligini tahlil qiladi.

Asosiy qism: Idiomatik ifodalarni tarjima qilish va perifrazalash masalasi bugungi kunda tilshunoslik va tarjima pedagogikasi sohasida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Badiiy matnlarda idiomlar matnning stilistik ohangini, hissiy kayfiyatini va madaniy kontekstini shakllantiradi, shuning uchun ularni tarjima qilishda noto‘g‘ri yondashuv matn mazmunining buzilishiga va o‘quvchining noto‘g‘ri tushunishiga olib kelishi mumkin.

Globalizatsiya va xalqaro kommunikatsiyaning kengayishi bilan ingliz badiiy adabiyotini o'zbek o'quvchilariga yetkazish va badiiy tarjimaning sifatini oshirish masalasi yanada dolzarb bo'lmoqda. Perifraza orqali tarjimonlar nafaqat idiomlarning ma'nosini, balki ularning stilistik va madaniy xususiyatlarini ham saqlash imkoniga ega bo'ladi.

Shuningdek, til o'rganish jarayonida idiomatik ifodalarni perifrazalash orqali tushunish va ishlatish, talabalar uchun leksik va stilistik ko'nikmalarni rivojlantirishga, shuningdek badiiy matnlarni chuqurroq anglashga yordam beradi. Shu sababli, ushbu mavzu tarjima va til o'rganish amaliyoti hamda ilmiy tadqiqotlar uchun katta ahamiyatga ega.

Idiomatik ifodalar va ularning xususiyatlari

Idiomatik ifodalar – bu tilning ma'lum bir madaniy va badiiy kontekstga ega, so'zma-so'z tarjima qilganda asl mazmunini yo'qotadigan birikmalardir. Ingliz tilida idiomlar ko'pincha metaforik, obrazli yoki frazeologik shakllarda ifodalanadi, o'zbek tilida esa ularning ekvivalenti kontekstga va stilistik ohangga mos tarzda ifodalanadi. Idiomlarning tarjimada to'g'ri uzatilishi matnning ta'sirchanligini saqlashda muhim ahamiyatga ega.

2. Ingliz tilida idiomatik ifodalarni perifrazalash usullari

Ingliz badiiy matnlarida idiomlarni perifrazalash quyidagi asosiy usullar orqali amalga oshiriladi:

- **Sinonimik almashtirish:** Idiomning mazmuniga yaqin so'zlar yoki iboralar bilan almashtirish.
- **EksPLICITIZatsiya:** Asl ma'noni tushunarli qilish uchun ifodani kengaytirish yoki izohlash.
- **Adaptatsiya:** Madaniy realiyalarni o'zbek tilidagi ekvivalent yoki mos ifoda bilan almashtirish.
- **Kompensatsiya:** Bir joyda yo'qotilgan ma'noni boshqa joyda qayta ifodalash orqali saqlash.

Misol:

- Inglizcha: *"Kick the bucket"*
- O'zbekcha eksPLICITIZatsiya: *"O'lmoq"* yoki *"hayotdan ko'z yumdi"*

3. O'zbek tilida idiomatik ifodalarni perifrazalash usullari

O'zbek badiiy matnlarida perifraza ko'pincha frazeologizm va so'z birikmalari orqali amalga oshadi. Stilistik va kontekstual moslashuvlar idiomning o'quvchi uchun tabiiy va tushunarli bo'lishini ta'minlaydi.

- **Sinonimik almashtirish:** Asl ma'noni saqlagan holda so'zlarni o'zgartirish.

- **Kontekstual adaptatsiya:** O'zbek madaniyati va badiiy uslubiga mos ekvivalent topish.

- **Izohli perifraza:** Agar idiomning to'g'ri ekvivalenti mavjud bo'lmasa, uning ma'nosi qo'shimcha izoh orqali beriladi.

4. Tarjima jarayonida perifrazaning roli

Perifraza tarjima jarayonida idiomatik ifodalarni to'g'ri uzatishda strategik vosita hisoblanadi. Bu usul:

- Matn mazmunini va stilistik ohangini saqlash;
- Madaniy va kontekstual xususiyatlarni ifodalash;
- O'quvchi uchun matnni tushunarli va tabiiy qilish imkonini beradi.

5. Solishtirma tahlil

Ingliz va o'zbek tillari badiiy matnlarida perifraza va idiomatik ifodalarni solishtirish shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida ko'proq sintaktik va leksik o'zgarishlar orqali perifrazalash amalga oshiriladi, o'zbek tilida esa frazeologizm va kontekstual moslashuvlar ustun. Tarjima jarayonida bu farqlarni hisobga olish tarjimaning sifatini oshiradi va o'quvchiga matnning hissiy va stilistik ta'sirini yetkazadi.

Ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, u ingliz va o'zbek badiiy matnlaridagi idiomatik ifodalarni tarjima qilish jarayonida perifrazaning o'rni va usullarini tizimli ravishda tahlil qiladi. Avvalgi tadqiqotlar ko'proq individual tarjima strategiyalari yoki frazeologik ekvivalentlarni o'rganishga qaratilgan bo'lsa, ushbu ish:

- Ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi idiomatik ifodalarni solishtirma tahlil qiladi;
- Perifrazaning turli usullari – sinonimik almashtirish, eksplisitizatsiya, adaptatsiya va kompensatsiyani – badiiy matnda qanday ishlatilishini aniqlaydi;
- Tarjima va til o'rganish jarayonida perifrazaning amaliy ahamiyatini ko'rsatadi;
- Badiiy tarjimada madaniy va stilistik kontekstni saqlashda perifrazaning samarali strategiyalarini yoritadi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari tarjima pedagogikasi va badiiy tarjima amaliyoti uchun yangi metodologik asoslarni yaratishga xizmat qiladi va ingliz-o'zbek

tarjimasidagi mazmun, stil va madaniy jihatlarni yanada mukammal uzatish imkonini beradi.

Muhokama: Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek badiiy matnlarida idiomatik ifodalarni perifrazalashning samarali usullari mavjud va ular tilning o'ziga xos xususiyatlari bilan bevosita bog'liq. Ingliz tilida idiomlarni perifrazalash ko'pincha sinonimik almashtirish, eksplicitizatsiya va sintaktik o'zgarishlar orqali amalga oshiriladi, bu esa matnga ritm, ohang va badiiy estetik ta'sir beradi. O'zbek tilida esa frazeologizm, so'z birikmalari va kontekstual moslashuvlar asosiy vosita hisoblanadi, bu esa idiomning ma'nosi va hissiy ta'sirini o'quvchiga aniq yetkazadi.

Tarjima jarayonida perifraza muallifning asl mazmunini, stilistik ohangini va madaniy kontekstini saqlashda strategik vosita sifatida ishlatiladi. Ayniqsa, inglizcha idiomning o'zbek tilidagi bevosita ekvivalenti mavjud bo'lmaganda, perifrazalash usullari tarjimon uchun muhim vosita bo'ladi. Bu usullar orqali idiomatik ifodalar tabiiy va tushunarli shaklda uzatiladi, shuningdek matnning badiiy va stilistik xususiyatlari saqlanadi.

Shuningdek, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, perifrazaning tarjimada qo'llanilishi til o'rganish jarayonida ham foydali bo'lib, talabalar idiomlarni tushunish va ulardan badiiy matnda foydalanish orqali leksik va stilistik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Muhokama natijalari tarjima va til pedagogikasi sohasida perifrazaning amaliy ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar: Ushbu tadqiqot ingliz va o'zbek badiiy matnlaridagi idiomatik ifodalarni tarjima qilish jarayonida perifrazaning o'rnini va uning samarali usullarini tahlil qildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ingliz tilidagi idiomlar ko'pincha sintaktik o'zgarishlar, sinonimik almashtirish va eksplicitizatsiya orqali perifrazalash imkonini beradi, bu esa matnning ritm va badiiy ohangini saqlashga yordam beradi. O'zbek tilida esa frazeologizm, so'z birikmalari va kontekstual moslashuv asosiy vosita sifatida ishlatiladi, bu esa idiomning ma'nosi va hissiy ta'sirini o'quvchiga aniq yetkazadi. Tarjima jarayonida perifraza muallifning mazmuni, stilistik ohangi va madaniy kontekstini saqlashda strategik vosita sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, perifrazaning til o'rganish jarayonida ham talabalarning leksik va stilistik ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyati aniqlanadi.

Takliflar:

- Tarjimonlar idiomatik ifodalarni tarjima qilishda ingliz va o‘zbek tillari o‘rtasidagi madaniy va stilistik farqlarni hisobga olgan holda perifrazalash strategiyalarini qo‘llashlari lozim.
- Talabalar va til o‘rganayotganlar uchun badiiy matnlarda perifrazalash bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar va misollarni ko‘paytirish tavsiya etiladi.
- Tarjima jarayonida idiomatik ifodalarni eksplisitizatsiya, adaptatsiya va kompensatsiya kabi usullar bilan uzatish metodlarini yanada rivojlantirish zarur.
- Kelgusida ingliz-o‘zbek badiiy tarjimada perifrazaning madaniy va stilistik strategiyalarini chuqurroq tadqiq qilish orqali tarjima pedagogikasi va amaliyotini takomillashtirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Newmark P. A Textbook of Translation. New York : Prentice Hall, 1988. — 256 p.
2. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London : Routledge, 2018. — 320 p.
3. Vinay J.-P., Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. Amsterdam : John Benjamins, 1995. — 318 p.
4. Nida E.A. Toward a Science of Translating. Leiden : Brill, 1964. — 281 p.
5. Turg‘unboyeva F.S. Ingliz tilidan o‘zbek tiliga idiomalarni tarjima qilishdagi muammolar // Ta’limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari. 2025. — Vol. 48, No 1, B. 12–15.
6. Adxamova Sh.F. O‘zbek va ingliz tillaridagi idiomatik kollokatsiyalarning tarjima muammolari va ekvivalentlik masalalari // Advances in Science and Education. 2025. — Vol. 1, No 7.
7. Soliyev A., Nabiyeva M. The Ways of Translating Idioms from English into Uzbek // Educational Research in Universal Sciences. 2023. — Vol. 2, No 13 SPECIAL, B. 725–728.
8. Gafurova N.I., Tojidinova D.M. Ingliz va o‘zbek tillarida mavjud iboralarni tarjima qilish va moslashtirish muammolari // Tadqiqotlar.UZ. 2025. — Article.

9. Manipuspika Y.S., Winzami D.R.J. Translation of Idioms: How They Are Reflected in Movie Subtitling // AWEJ for Translation & Literary Studies. Vol. 5, No 1, 2021, B. 113–125.
10. Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. Toshkent : Fan, 1990. — 312 p.
(Cited in Soliyev & Nabiyeva)

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING